

BİLGİ TOPLUMU

Dr. Uğur YOZGAT

MÜ İİBF, İşletme Bölümü, Doçent

ABSTRACT : *The information is becoming increasingly the key to national economic well being, effecting virtually every industry and service. The gap between the developed countries which have the information, can produce and process it, and the others will get bigger. In this paper, the fundamentals of the information society, a comprehension with industrial society, and its role by the development is studied, and the case Turkey is examined.*

I. GİRİŞ

Baş döndürücü hızla ilerleyen teknoloji, bilim dünyasındaki son gelişmeler, dünyamızın yaşı göz önüne alındığında açıklanması hiç de kolay olmayan bir durumdur. İnsanın kendini keşfetmesi, bilgisinin değerini anlaması ve bunu kullanabilmesi yirminci yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşebilmiştir. Artık klasik üretim faktörleri, sermaye, emek, doğal kaynaklar ikinci plana düşerek bilgi ve teknoloji kavramları insanlığın en değerli varlığı haline gelmiştir.

Bu değişimin analizi ve ana hatları sanayi devrimi ile karşılaştırmalı olarak bu çalışmanın ikinci bölümünde anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm ise Türkiye'nin şu andaki durumu ve bilgi toplumu olma yolunda yapılacak çalışmalar ve karşılaşılabilecek sorunlara yöneliktir.

II. BİLGİ TOPLUMU

İnsanlık tarihinde en köklü değişim sanayi devrimi ile yaşandı. Teknolojik gelişmelerin üretimde, yani ekonomide kullanılması, yeni sosyal yapıların doğmasına; sanayi toplumunun oluşmasına yol açtı. Bunların yansması çok geçmeden kendini politik, kültürel ve sosyal alanlarda da göstermeye başlayarak yeni bir devrin kapıları açıldı.

Evlerde el tezgahları ile üretim yapılan, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından, fabrikalarda bir seri teknolojik yeniliklerin ve kitle üretimin yapıldığı sanayi toplumuna geçiş beraberinde köyden kente göçü getirdi. Geniş aile tipinden çekirdek aile tipine dönüş başladı. Toprak sahibi aristokratların yerini sermaye sahibi burjuvalar aldı. Yeni üretim teknolojisi, yeni hammadde ve pazar anlayışını ön plana çıkararak sömürgecilğe yol açtı.

Bu arada toplum, çok kazananlar ve yeterli kazanamayanlar olarak sosyal açıdan ikiye bölündüyse de zaman içinde birlik ve beraberliğin gerekliliği görülerek, toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik politikalar geliştirildi.

Sanayi devrimi ve sanayi toplumunda yaşanan bu köklü değişim sürecinin bir benzeri de günümüzde yaşanmaktadır. Bu değişimin hızı sanayi toplumuna geçiş sürecine göre çok daha yüksek olacaktır; çünkü, artık toplum, teknolojik yenilikler konusunda daha bilinçlidir ve daha geniş olanaklara sahiptir. En önemlisi de insanlığın teknolojik gelişmelere karşı uyum yeteneği oldukça yükselmiştir.

1. Temel Özellikleri, Sanayi Toplumu ile Karşılaştırılması

Bilgi toplumu, bilgi akışına dayalı olarak çalışması gereken, büyük organizasyonlardan (kamu ve özel) oluşan bir toplumdur [1].

Sanayi toplumunda ön planda yer alan maddi ürünlerin yerini bilişim teknolojisine dayanan bilgi almıştır. Bu bilginin temel özellikleri, geleceğe yönelik işlenmiş olması, sürekli üretilebilmesi, iletişim ağları ile taşınabilir ve paylaşılabilir olması ile emek, sermaye ve toprağı ikame edebilmesi şeklinde özetlenebilir [2].

Yeni toplumun özellikleri :

- Bilgi toplumunun ilk dönemlerinde nitelikli iş gücü ön plana çıkacaktır, ancak insan emeğinin bilişim teknolojisi ile artan ölçüde ikamesinin ve tamamlayıcılık alanlarının daralması sonucu olarak üretilmiş bilgi, iş gücünün yerini alacaktır.

- Sanayi toplumunda yeni üretim teknolojisi , hammadde ihtiyacını ve yeni pazar arayışını da beraberinde getirmişti. Bu, başlangıçta koloniler ve ileri dönemlerde serbest ticaret politikası olarak kendini gösterdi. Bilgi toplumunda ise ekonomik ve teknolojik faaliyetler sonucu küreselleşme önem kazandı. Ülke sınırlarının küçülmesi, girdilerin sağlanması dünya çapında düşünülen bir konu haline gelmiştir. Ancak pazar olanakları, müşteri yapısı, kültürel, sosyal, teknolojik vb. farklılıklar, gelecekte karşılaşılabilecek en büyük sorunlar olacaktır ve uygun strateji gereksinimleri artacaktır [3].

- Sanayi toplumunda, fabrikaların yoğunlaştığı yerler beraberinde işgücü ve nüfusu çekerek büyük göçlere sebep olmuş ve büyük şehirlerin doğmasına yol açmıştır. Böylece sağlıksız yapılaşma, çevre kirliliği, eğitim, sağlık vb. sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Bilgi toplumunda, şehirleşme farklı bir çizgiyi izleyecek, aşırı çevre ve gürültü kirliliği sonucu dışarıya göç hızlanacaktır. Bu, şehirlerin tamamen terkedileceği

anlamına gelmemektedir. Şehirler de farklı bir kimliğe bürünerek yeni bilişim teknolojilerinin üretim merkezi haline gelecektir; ancak, yeterli nitelikte bilişim alt yapısı olmayan, araştırma kurumları yetersiz olan, yenilikleri gözardı eden şehirler bu süre içerisinde geri kalacaktır.

• Bilgi toplumu ile maddi üretim ve sermaye toplumunun yerini bilgi üretimi alacaktır. Büyüme ve kalkınmayı fiziki sermaye yatırımı değil, yenilikler yolu ile üretilen beşeri bilgi sağlayacaktır. Bu eğilimin doğal sonucu olarak eğitim seviyesi giderek artacak ve daha nitelikli insangücü yetiştirilecektir.

• Sanayi toplumunda işletmeler sosyo-ekonomik sürecin en önemli öznesi iken, bilgi toplumunda gönüllü topluluklar sosyo-ekonomik sürecin öznesi durumuna gelmektedir. Sanayi toplumunda özel mülkiyet, rekabet ve kar maksimizasyonu ön plana çıkarken, bilgi toplumunda ise müşterek katılım ve sosyal yarar belirleyici olmaktadır [2].

2. Bilgi Toplumunda Girişimcilik

Sanayi toplumunda girişimci, üretim faktörlerini, yani emek, sermaye ve doğal kaynakları, bilgi ve yeteneği ile biraraya getirip üretim yapan kişi olarak tanımlanmaktadır. Bilgi toplumunda ise girişimci, bilişimci girişimcidir. Bu, şu şekilde özetlenebilir: Yetenek, Güdülenme, Bilişim (Eğitim, Deneyim ve Bilgi İşlem).

Yetenek kalıtımsal ve çevreye bağlı bir özelliktir. Güdülenme ise kişisel ihtiyaçları tatmin isteği, yani kendini kanıtama, başarabilme güdüsüdür. Bilişim ise karar ve yönetim için gerekli bilgilerin toplanması, işlenmesi ve kullanımı olarak tanımlanabilir. En önemli unsurları eğitim, deneyim, bilgi işlem ve iletişimdir.

Çağımızın özelliği nedeni ile, yüksek teknolojinin hızla artışı ve yaygınlaşması bilgi akışını hızlandıracak, bunun sonucunda da proje bazında iş tahsisine yönelik işler artarak orta ve küçük boy işletmeler hızlı bir gelişme gösterecektir [2].

3. Yeni Bir Sınıf mı Doğuyor ?

19.yy.daki tüm iktisatçılar işçilerin ancak daha sıkı ve daha uzun saatlerde çalışırlarsa verimliliğin artacağını öne sürüyorlardı. İlk defa Frederick Taylor, beden işçilerini analize değer bir şey olarak gördü ve üretimi arttırmanın yolunu da akılcı çalışmaya bağladı. Taylor' un bu öngörüsü ile verimlilik görülmemiş ölçüde arttı ve bunun sayesinde de büyük artış kaydedildi. İşçi gelirleri ve yaşam düzeyinin yükselmesi ile orta sınıfa geçen bu kimseler, toplumun muhafazakar kısmını oluşturdular.

1970'li yıllardan itibaren, enformasyonun değerinin anlaşılması ve özellikle otomotiv sanayinde robot kullanımının artıp, yüksek teknolojinin uygulanmaya başlanması ile beden işçiliğinden bilgi işçiliğine doğru

bir hareket gerçekleşmeye başladı [4]. 1970' li yıllarda yüksek ücretli olan beden işçiliği günümüzde yerini bilgi işçiliğine bırakmaktadır. Araştırmalar göstermiştir ki, ABD' de gelecek 20 yıl içinde otomotiv sanayinde istihdam edilecek toplam işçi sayısı hiç ithalat yapılmasa bile şimdikininki yarısını düşecektir [1].

Peki bu dengelerin değişmesi gelecekte bir sınıf savaşına ya da düşmanlığa yol açabilir mi ?

Bilgi işçilerinin şu andaki durumu proletaryadan oldukça farklıdır. Şöyledir ki; bu kesim, bir işverene bağlı olarak çalışmaktadır, çalışma alanları dardır, ancak konunun uzmanıdır, hatta bu alanda patronlarından daha bilgilidirler. Astları vardır ve sorumluluk üstlenmişlerdir. O halde, bilgi işçisi, ast olmaktan çok meslek ve iş arkadaşıdır, öyle de yönetilmesi gerekir. Tek bir işverene bağlı olmadıklarını bilirler, yükselmeyi beklerler ve dışarıda iş imkanlarının olduğunu da farkındadırlar. Çoğu işyerlerinde 30-35 yılını geçirmişler, ancak fiziksel ve zihinsel yönden hala dinçtirler. Bu yüzden de ya kar amacı olmayan bir kuruluştaki gönüllü olarak çalışırlar, ya da kendilerine yeni bir iş bulurlar. Onlar için önemli olan, donanımın en son teknolojiye uygun olması ve verilen görevin becerilerini ortaya dökmelemlerini gerektirecek biçimde onları zorlamasıdır [4].

Sorun artık para değildir. Sorun artık saygınlık sorunudur. Sosyal açıdan zenginliğe ya da orta sınıfa yükselmenin anahtarı iyi bir eğitimden geçmektedir. Bilgiye bağlı olmayan bir çok iş vardır, ancak sorun statü ve kabul görme olduğu için bu işler olabildiğince insanın kendine saygı duymasını sağlayacak işler haline getirilmeye çalışılmalıdır.

Toplumların gelişimleri çoğunlukla ekonomi ve siyasi olaylara paralellik göstermektedir.

Atina'da azınlığa dayalı demokrasi vardı, feodalite devrinde bir avuç baron ve akrabaları siyasi kararları alırdı. Sanayi devrimi ile katılımlar genişledi ve demokrasi geldi. Geçmişte halkın yüzde doksanının ne eğitimi ne hakları vardı, ne de karar almaya hevesli idiler. Günümüzde ise, küçük kapalı elitlerin yerini karar alma sürecine daha fazla katılan kimselerden oluşan sınıflar almıştır.

Bugün, ABD nüfusunun yüzde 8' i çiftçilerden ve imalat işçilerinden oluşmaktadır, yani beden işçilerinin yerini bilgi işçileri almıştır. Daha fazla enformasyon akışı, daha fazla bilgi işçisi, daha fazla karar anlamına gelmektedir. Siyasi açıdan da orta sınıfın genişlemesi daha fazla demokrasi, daha fazla kişinin dışlanması, daha çok kişinin karar alması anlamına gelmektedir[5].

4. Bilgi Toplumuna ve Az Gelişmişlik Sorunu

Buraya kadar gelişmiş ülkelerin sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci incelenmiştir.

Gelişmiş ülkeler bu süreci kolayca ve sancısız bir şekilde yaşarken sanayileşmemiş toplumların bu yeni fikre geçişi nasıl olacaktır? Daha sanayi devrimini gerçekleştirememiş, alt yapısı olmayan ülkeler bilgi toplumunu nasıl özümseyeceklerdir ?

Teknoloji baş döndürücü hızla ilerlerken küreselleşme sonucu gelişmiş ülkelerle iletişimsiz kalmak, yani gelişmelerden habersiz kalmak, daha doğrusu kapalı bir kutu olarak yaşamak imkansız olduğuna göre geleneksel toplum ile sanayi ve bilgi toplumlarının kısmi gelişme gösterdiği sektör ve yörelerin çıkması kaçınılmaz olacaktır, yani, ikili hatta üçlü bir toplum yapısı ortaya çıkacaktır.

Bu ikili veya üçlü yapının hızlı bir kalkınma sürecine dönüşebilmesi ancak bilişim, personel, durumsal alt yapıya bağlı olarak sanayi ve bilgi sektörlerindeki bilgi birikimine bağlı olarak gerçekleşecektir[2]. Sanayi devrimini gerçekleştirememiş ülkeler için geçiş çok daha zor olacaktır, fakat kalkınmada finansman ve sermayeden çok bilişim ve teknolojiye önem veren ülkeler bu işi daha kolay başarabileceklerdir. Sanayi toplumunun mekanik ilişkilerine karşın, bilgi toplumunun ve bilgi üretiminin etkileri sinerjik etki göstermesi nedeni ile daha hızlı bir gelişme süreci yaşanabilecektir.

III. BİLGİ TOPLUMU VE TÜRKİYE

1. Sanayi Toplumuna Olma Yolunda Türkiye

Sanayileşme sürecini Almanya 75, Japonya 100 yılı aşan bir gecikme ile yakalamıştır. Türkiye ise 150 yıllık bir gecikme ile bu süreci yakalamaya çalışmaktadır. Toplum ileriye ve daha iyiye taşıyacak yenilikler henüz gerçekleşmiş değildir. Yarı endüstrileşmemiş bir ülke olarak Türkiye, toplumsal ve yapısal gelişme düzeyi açısından bilgi toplumu olmaya uygundur. Sosyal yapısı incelendiğinde hiç bir zaman sınıf sisteminin hakim olmadığı görülür. Toprağın özel mülkiyet konusu olmayışı, tek bir kimse tarafından yönetilme anlayışı bu oluşumu engellemiştir, ancak sanayileşme ve kalkınmanın sosyal politikalarla desteklenmeden gerçekleştirilmeye çalışılması, kronikleşmiş enflasyon gelir dağılımını oldukça bozmuştur. Bu, orta tabakayı eriterek üst ve alt tabakalar arasında uçurumlara neden olmuş, bunun sonucunda da sosyal kutuplaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu arada 1980' lerde, ithal ikamesi politikadan ihracata dayalı serbest piyasa ekonomisine geçiş ile dışarıdan teknoloji ithali başlamış, bu da yeni meslek ve sosyal roller doğurmuştur. Toplum yapısındaki bir çok değer ve normlar değişirken, endüstri ve bilgi toplumunun değer, rol ve davranışları yeterince olgunlaşmamıştır. Kültür alanındaki boşlukların giderilebilmesi dünya görüşünde ve karar yapısındaki yenilenmeye bağlı olacaktır.

Politik açıdan ise Türkiye' de şu anda ihtiyaç olan şey, organize sosyal ve mesleki gruplarla toplumda temsil edilmedir. Günümüzde bireysellik ön plandadır ve bu da demokrasinin kökleşmesine ve kurumsallaşmasına engel olmaktadır.

Türkiye' de sanayileşen nüfus yapısı içinde nüfus artış hızı azalarak gelecekte de devam edecektir. Çekirdek aile yapısı fazlalaşacak, aile başına düşen çocuk sayısı azalacaktır. Şehirleşme, köyden kente göç olanca hızıyla devam edecektir. İstatistiklere göre, 1925' de nüfusun yüzde 24' ü şehirde otururken bu oran 1990' da yüzde 59' a ulaşmıştır. Göçle birlikte işsizlik artmakta, geçekondulaşma fazlalaşmakta, böylelikle altyapı, sağlık, eğitim hizmetlerinin üretilmesinde yetersiz kalmaktadır.

2. Bilgi Toplumuna Olma Sürecinde Türkiye

Bugüne kadar Türkiye' de ithal edilen teknoloji kullanılmış ve bir çok alanda teknoloji üretilebilir konumdan uzaklaşmıştır. Yenilik, yaratıcılık teknolojinin ve sanayileşme sürecinin temelidir. Türk toplumu genelde elde ettiğini taklit etmekle yetinmiş, elindekileri kullanıp boşlukları dolduramamış, yani sanayi toplumu kültürü ile ürettiği teknoloji arasındaki halkalar tamamlanamamıştır.

2.1. Bilgi Toplumuna Olma Yolunda Sosyo-Kültürel Gecikme ve Politik Sistem

Teknoloji üretemeyişimizin temelinde kültürel gecikme yatmaktadır. Kültürel değerlerin, normların aniden değişmesi elbetteki beklenemez. Avrupa' da Rönesansın günümüze kadar bir inceleme yapıldığında her şeyin aklın süzgecinden geçirilerek yani bilimsel düşünceli nedenselliğin doğada aranmasıyla bilimsel devrimin yaratıldığı görülür.

Türk toplumunda temel dünya görüşleri, olayların bilimsel açıklanmasından çok duygusal ve değerlere dayalıdır. Kalıplar, anne ve babadan çocuklara aktarılır, eğitim ezberlemeye yöneliktir, tek kitap, tek düşünce sistemi ön plandadır. İyinin, kötünün nedeni açıklanmaz, düşünülmez bile. Bu tür toplumların bağımsız, kendi başına karar vermesi zordur. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen Atatürk' ü her fırsatta anan ve izleyicisi olarak geçinen aydınlar, onun yaşadığı çağın bile gerisinde kalmışlar ve şu anda yüzeysel çözümlerin peşinde koşmaktadırlar.

Planlama mantığının yerleşmemesi, kısa süreli ve fırsatçılığa yönelik kararlar ve politikalar, örgütlü sistemli çalışma şeklinin yerleşmemiş olması, duygusal, tepkisel ve yorumcu bakış açıları, kurumsallaşamamış olmamız bilgi toplumuna geçiş sürecimizi büyük ölçüde geciktirecektir.

Düşüncede yenilenme ve bilimsel düşüncenin topluma kazandırılması ile teknoloji üretimi gerçekleştirilebilir. Ayrıca gecikmenin kapatılması için

bilgi toplumuna uyum programları geliştirilip hızla uygulanmaya başlanmalıdır.

2.2. Ekonomik Sistem

İzmir 1. İktisat kongresi ile karma ekonominin benimsenmesi Türkiye’de sistemli ekonominin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1980’lerden sonra serbest piyasa ekonomisi benimsenerek yeni bir sürece girilmiştir. ancak bu yeni sistem topluma yeterince açıklanamamış olduğundan toplumda rekabetçi mantık ve uygulamadan çok fırsatçılık egemen olmuş, insanı ve yetenekleri harcayan mekanizma gelişmiştir. Bu nedenle yenilikçi, rekabetçi, piyasa ekonomisini anlamaya ve geliştirmeye yönelik eğitsel ve kültürel politikalar yapılp uygulanmalıdır.

3. Kalkınma Stratejisi

Küreselleşmenin yaşandığı, sistemlerin çöküp düşüncelerin yenilediği günümüzde, Türkiye bilgi toplumuna geçiş aşamasında yetersiz kalmaktadır. Geleceğe büyük bir umutla bakan yeni işgücü, yetersiz eğitim, ucuz politikalar sonucu ikinci plana itilmiş ve hatta çoğu kez başarısı bastırılmış, güvensizliğe itilmiş kuşak haline getirilmeye çalışılmıştır. Yeniliğe karşı geleneksel toplum yapısına körü körüne bağlı kalınarak nedensiz, tek bir doğru düsturundan çıkamamış, çoğu aydın toplumu aydınlatmadan çok yüzeysel tartışmalarla yarardan çok zarar vermektedir.

Oysa, Türk toplumunun gelişmiş toplumlar seviyesine ulaşma arzusu, yenilenme kabiliyeti, onun temsilcisi olan parlamentonun çok çok ilerisindedir. Bugünkü mevcut yasal düzenlemelerin yetersiz oluşu ve bunun düzenleyicisi olanların daha çok başka işlerle uğraşması eğitimde görülen aksaklıkların bilinmesi, ancak bir türlü düzeltilememesi Türk insanının hak ettiği yerden çok daha alt seviyelere düşmesine yol açmıştır.

Yurdumuzda bilgi toplumu oluşturulmak, bilişim devrimi yapılmak isteniyorsa bunun anahtarı esnek ve akılcı eğitim olacaktır. Buna yönelik stratejik ve uygulanabilir planlar derhal ortaya konulmalıdır. Diğer bir önemli konu olan Ar-Ge (araştırma-geliştirme) çalışmalarını destekleyici programlar hazırlanmalı, teşvik tedbirleri sağlanmalıdır. Gelişmiş ülkeler, milli gelirlerinin yüzde 5-6’ını bu çalışmalara ayırırken, Türkiye’nin binde 5-6 dolaylarında kalması oldukça düşündürücüdür [2].

Bu uygulamalar kendini yavaş yavaş diğer kesimlerde de (sosyal, politik ve politik) gösterecek ve uzun yıllardır beklenen Türk insanına yakışan müreffeh toplum seviyesine ulaşma rüyası da gerçekleşecektir.

IV. SONUÇ

Dünyanın yarısı sanayi devriminin yarattığı yeni çağa uyum gösterme uğraşısı verirken diğer yarısı şu anda daha yeni bir çağa girmektedir. Bilgi

(Enformasyon) Çağı. Teknolojide yaşanan bu hızlı süreç, ayrıca yeni bir ekonomik, sosyal, kültürel ve politik bir oluşum da meydana getirmektedir: Bilgi Toplumu.

Gelişmiş ülkeler bu yeni yapılanmaya ayak uydurmaya çalışırken az gelişmiş ülkelerle olan refah ve teknolojik düzey farkı her geçen gün çok daha büyük hızla açılmaktadır. Henüz yapısal değişimleri gerçekleştirememiş, bir türlü kalkınmamış olan Türkiye için belki de bu en son fırsat olacaktır.

Bu yüzden, dinamik ve yeniliğe açık olan genç nesli en iyi şekilde yetiştirecek, yönlendirecek, örgütleyecek politikalara ihtiyaç her zamankinden daha da fazladır. Çağımızın gereği gelişmelerden bilgi toplumlarından ayrı kalma söz konusu olmadığına göre yenilikçi düşünce yapısına uygun, kurumsallaşmayı ve yapılaşmayı gerçekleştirecek her türlü uygulamalar bir an önce ortaya konulmalıdır. Aksi halde Türkiye gelecekte ikinci sınıf toplum olmaya mahkum olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] DRUCKER, Peter F., Gelecek İçin Yönetim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, s.60,139.
- [2] ERKAN, Hüsnü, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1994, s.62,69,91,110-113,138.
- [3] HACKMAN, Craig R., Gelecek 500, İnkilap Kıyafetleri, 1990, s.145.
- [4] DRUCKER, Peter F., Yeni Gerçekler, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1993, s.184,185,193.
- [5] TOFFLER, Alvin, Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor, İz Yayıncılık, s. 142.